

Ана Костадинова

УТВЪРЖДАВАНЕ НА ЮНОШЕСКАТА ПОЕЗИЯ (1955 – 1965)

Ana Kostadinova

ESTABLISHING ADOLESCENT POETRY 1955 – 1965

В статията е представено утвърждаването на юношеската поезия като част от общия стремеж към либерализация в българската литература през втората половина на 50-те години на ХХ век. Текстът проследява издигането на поезията на по-високо фикционално ниво чрез навлизането на поетиката на делничното, обогатяването на тематиката, интимизирането на чувствата и нюансирането на емоциите в лирическите произведения за юноши. Статията се фокусира върху произведения и стихосбирки на най-изявените през периода автори, пишеци за юноши – Иван Давидков, Христо Черняев, Пламен Цонев, Иван Рудников и Славчо Чернишев.

Ключови думи: норма, либерализация, поезия, юношески, делнично, интелектуализация

The article outlines the process of establishing adolescent poetry as part of a general tendency of liberalisation in Bulgarian literature in the late 1950s. The text tackles the advancement of poetry to a higher fictional level through the appearance of everyday poetics along with a themes galore, by giving priority to intimate feelings and personal emotions in the lyrics for adolescents. The article examines poems and poetry books by that period's most prominent

authors of adolescents poetry – Ivan Davidkov, Hristo Chernaev, Plamen Tsonev, Ivan Rudnikov and Slavcho Chernishev.

Key words: *norm, liberalisation, poetry, adolescent, daily, intellectualism*

Преходното десетилетие, между 1945 – 1955 г., поетапно постига невиджданото и непознато дотогава в българската културна история пълно изравняване и припокриване на литература и идеология. Това противоестествено единство, съвсем логично, не продължава дълго. Стига се до момент, който ясно разкрива вътрешното противоречие на системата. От една страна, властта не може да се откаже от плътното придържане към нормативните си изисквания, от друга – неистово се стреми да „отгледа“ литература, богата на пълнокръвни сюжети, сложни характери и проблеми, както и да създаде по-дълбоки и многопластови лирически светове.

Началото на промяната е поставено в средата на 50-те години на XX в., когато вече може да се каже, че „печален данък на миналото останаха педагогическият утилитаризъм, цеховата изолация и преклонението на някои автори пред „чисто“ детските сюжети и теми.“ (Йорданов 1976) Положителните изменения в детската литература са видени в по-осезаемата конфликтност, в „отхвърлените графарети на плакатно-илюстративното стихотворство и на бодряческите интонации, чрез внасянето на нови, интимни призвуци“, както и видимото разширяване на съвременната социална и нравствена проблематика.

Важен резултат от либерализацията, започнала в средата на 50-те години на XX век, е значителното обогатяване на тематиката в поетическото творчество, предназначено за деца. Един от най-съществените акценти е внасянето на делничното в поезията. Поетиката на всекидневието се оказва особено благодатна за извличане на нов поетически смисъл и по-дълбок подтекст. Особено значим момент в развитието на детската поезия от периода е появата на повече стихотворения, чийто адресат са юношите. В предпоставка за развитието на юношеска поезия се превръща нееднозначността на поетическото послание, което носи именно преносът на всекидневното в художествения свят. Това явление, разбира се, не променя

автоматично лирическият герой, който все още е „монолитен“, не е показан във възможното богатство на своята екзистенция. Но той е в абсолютна хармония с външния свят, в жива духовна връзка с него“ (Стефанов 2012: 177). Зараждащата се по-интелектуална поезия за деца чрез поетиката на делничното съвсем естествено намира своите читатели в юношите. За тях най-много стихове през 60-те години пишат Иван Давидков, Пламен Цонев, Славчо Чернишев, Иван Рудников и Христо Черняев. Насочването на читателя към размисъл, издигането на по-високо фикционално ниво кара поезията да „порасне“ и предполага възприемател с по-богат емоционален, ментален и естетически опит. Новото, нехарактерно за стихотворното творчество, създавано до момента, се състои в стремежа на поетическият текст да изнесе нещо пред очите на читателя, сякаш го вижда. Това е един начин да се пресъздаде усещането за пространство, познато на героя, едновременно с това обаче да му покаже някаква истина отвъд видимостта на нещата. Така стихотворенията отговарят на изискването за реализъм, за отражение на действителността, но увеличат подрастващите и към екзистенциално-философски размисли. Както споделя Иван Давидков в изданието с избрани свои стихотворения, излязло през 1969 г., „поезията е редом с мене“:

Когато бях малък, мислех, че поезията живее някъде много далече – зад планините, зад синята черта на кръгозора. [...] Не знаех тогава, че поезията е редом с мене; че тя е в разсъмването [...]; че тя е в отраженията из вировете на Огоста [...]; че тя е в бавните стъпки на хората, които в късна вечер се връщат от работа, стъпки, никога незаглъхващи – като пулс на земята...“ (Давидков 1969)

Навлизането на всекидневието в поезията за деца и юноши внася и своеобразно предметяване на художествения свят. Припознаването на Далчев за творчески и духовен водач от поетите на „голямата“ литература, започнало през 60-те години на XX в., дава своето отражение и в творчеството за деца. Все пак голяма част от авторите от това време създават произведения както за възрастни, така и за детска аудитория. Така предметността на Далчевия свят присъства и в новата детско-юношеска поезия, за да постави на преден план вътрешния „сюжет“, по който ще се движи произведението.

Особено близо до Далчевото стихотворение „Ручей“ звучи „Извор“ на Иван Давидков:

Изворът
на одих ме покани
сред безлюдния и гъст букак.
Сведох се, опрял в тревата длани,
пийнах глътка-две, погледнах как
долу песъчинките подскачат –
и съзрях във извора студен
ласкавия поглед на косача,
минал тук минутка преди мен...

Из „Съзвездието на светулките“ (1961) на Иван Давидков

Разбира се, в изживяванията си лирическите герои на двамата поети се разминават – Иван-Давидковият припознава себе си в „добрия непознат човек“, чийто „поглед сърдечен“ го „стопля“, докато Далчевият – губи идентичността си. 60-те години бележат невиджан до момента интерес към юношеската поезия. Важен дял в този процес има Иван Давидков, за когото Николай Янков пише:

В творчеството си за младото поколение Иван Давидков е преди всичко творец за юноши, бих казал, най-юношеският автор в днешната ни поезия за деца. [...] Едно от най-привлекателните качества в юношеската поезия на Иван Давидков е умението да предизвика поетическо отношение към живота, към природата и труда, към човешкото общуване. Без излишни ефекти той насочва не само към съзерцание, но и към размисъл...“ (Янков 1985: 520 – 521)

Книгите на Иван Давидков за юноши се появяват през 60-те години, но авторът работи в тази област и през следващите десетилетия.¹

В по-голямата си част юношеската поезия остава вярна на идеологическата норма. Особено ярък пример за това са стихосбирките на Пламен Цонев и поемите на Иван Рудников от „Път в жи-

---

¹ Това са стихосбирките „Огърлица“ (1959), „Съзвездието на светулките“ (1961), „Утринни влакове“ (1964), „Ден с чучулигови криле“ (1967), „Мостове от облаци“, избрано (1969), „Пътеките на зорницата“ (1972), „Момче с фенерче“ (1981), „Венец на пролетта“ (1984).

вота“ (1953). Книгите за юноши на Иван Давидков и Христо Черняев имат по-индивидуален характер и предлагат някои по-оригинални поетически решения. Творчеството на Славчо Чернишев пък сякаш е разделено по равно между каноничното и субективното писане.

Освен с предметността и известната статичност поезията за юноши на Давидков и Черняев се отличава и с по-високата степен на описателност, пейзажност („Планината ме вика“, „Шепот“ на Иван Давидков, тук са и “Морето” и “Все тази есен” на Славчо Чернишев и др.). Дори за един от най-често разработваните „сюжети“ в детската поезия – „пристигането на пролетта“, е намерена нова „по-предметна“ интерпретация. Антропоморфизирана е не самата пролет, а съвсем видимата и позната праскова:

За какво ли снощи пя капчука –
не разбрах неспирния му звън...
Прасковата призори почука
по стъклото,
викна ме навън.

И ме срещна с цвят покрита,
спряла
като гост пред нашата врата.
Тя от всички първа бе разбрала,
че пристига вече пролетта.

Из „У дома“ (1956) на Иван Давидков

В юношеската поезия се чувства едно успокоение в отношението към природата – желанието на човека да триумфира над естеството се е оттеглило на заден план. Хората на труда не водят „борба“ с нея, за да прокарат пътища, да строят язовири и т.н. Вече общуват с природата – като лирическият герой на Давидков, който върви по дърварските пътеки:

До Бистрица ще стигна даже –
да чуя под леда ѝ звън.
Тук всеки бор ще ми разкаже
най-светлия си зимен сън.
„Когато сняг сведе елхите“

Из „Огърлица“ (1959) от Иван Давидков

Дори техническите постижения на човека са превърнати в природни „чудеса“. Лирическият герой си представя как козарче гони сянката на самолета като пеперуда – човешкото изобретение се оказва ценно само когато му е приписан „естествен“ произход.

Въпреки че голям дял от стихосбирките за юноши заемат стихове, възхваляващи труда, дружбата, родината, загиналите герои и т.н., остава впечатлението, че най-голямата ценност в юношеската поезия е младостта. Това личи най-ярко в произведенията на Христо Черняев и Иван Рудников. Немирствата на младостта са представени чрез буйността на природата – „Поточето и аз“, „Мечта“, „По зова на слънцето“ и т.н. Природата учи подрастващите да разпознават радостите на живота:

И младост, и щедрост,
красота – какво е,
усещам аз
в уханието твое...
„Любимо цвете“

Из „Песента се ражда с утрото“ (1969) на Иван Рудников

Нетипичният за детската лирика мотив за смъртта също намира място в тази поезия. В стихотворението на Иван Давидков „Овощарят“ ще видим преплитането на мотивите за изтичащото време, старостта и младостта (също в „Старият моряк“ на Славчо Чернишев), както и откритата формула за безсмъртие, скрита в радостта от труда:

За старостта не мислеше дори
и не усети как животът мина:
като че ли от хората го скри
с листата си овощната градина.

А неговият труд не беше лек.
От младини с фиданките дружеше,
над всеки присад като над човек
със детска обич овощарят бдеше...

Той младостта си в тях е присадил
и трепетите светли на душата.
Фиданките разцъфват през април,
със мирис подмладяват равнината.

И той младее... Снеме ли калпак,
ще видиш, че косите му са бели
не като подранил планински сняг,
а като клонки нацъфтели...

Юношеската поезия не прави изключение в утвърждаването на труда като обществена ценност, но все по-често го показва и като дейност, която носи лично удовлетворение. Трудът е представян не само като проява на съзидателна енергия за благо на колектива, а като дейност, осмисляща индивидуалното човешко битие. Вярно, че героите са типични и са назовани най-общо – килимарката, овошарят и т.н., но липсва позата на преди всичко „социалния“ човек. Трудът придобива по-творчески характер, вдъхновен е от вътрешна необходимост, а не е отговор единствено на политически призиви. Той е в романтиката на планинските вечери на дърварите, в есенните нощи на камчийските рибари или в уюта на домашното огнище, до което детето учи уроците си.

Важна стъпка е и интимизирането на родното пространство. Въпреки че все още звучат патетични слова, деклариращи любовта на лирическият герой към родината, самата родина е направена „посвоя“ чрез намаляването на мащабите – странстващият герой е привлечен от обаянието на локалното родно пространство, което му обещава домашен уют и „любимите длани“ на майката („Завръщане“, „Очите на мама“ на Иван Давидков). Родната природа е запазила монументалността и необятността си по „мерките“ на социалистическия канон, но „песните“ за нея са изгубили част от патетиката си и вече не я отразяват като „езеро планинско“, а само „като в бистра капчица роса“:

... в мойте песни да огледаш ти
реките си, билата исполински,
полята, веселите небеса –
макар не като езеро планинско,
а като в бистра капчица роса...

„Родино!“ из „У дома“ (1956) на Иван Давидков

Иван Давидков е най-последователен в стесняването на понятието за родното до родния край: „Където и да съм бил, каквито и красоти да съм виждал, в душата ми винаги е оставала една позната,

мила картина: селски път ту се доближава до Огоста, ту се губи сред нивите. Край него трепетлики: пролет искрящи от крехка зеленина, есен - забулили като златен облак долината, обгърнала като майчина ръка полетата и селцата... Това е моят роден край.“ (Янков 1985: 518-519) Почти във всички творби, възхваляващи родното, той го „описва“ в неговите локални измерения² – с топоними, които го свързват със северозапада. Това обръщане към местното в поезията на Иван Давидков предшества разгорещената дискусия от 1965 г. по въпроса за присъствието на региона в литературата, за чийто апологет е обявен Тончо Жечев³, поддръжник всъщност на теорията за духа на мястото.

При Славчо Чернишев родината е изравнена с брега, със сушата, които в съзнанието на авантюриста моряк не носят положителни емоции. Той търси ширините на морето и „черните му урагани“: „Че който не плава във ноци такива – / на суша остава, на суша загива“⁴. Подобни настроения в поезията от 60-те са по-скоро изключение, тъй като още в края на 40-те е кодифицирано емоционалното състояние на безусловна обич и възхита, която всеки гражданин на НРБ трябва да изпитва към триадата Вожд, Партия, Родина. Но отдаването на моряшкия порив и страданието по несигурния, но вълнуващ живот по море стават модел за неустрашимост и мъжест-

---

² Тази тенденция към интимизиране на родното се оказва плодотворна и в следващия благоприятен за развитието на юношеска поезия период - десетилетието на 80-те. Примерът е от стихотворение на Димитър Светлин: „дето и да спра,/ ще търся родната си улица./ Щурчетата на моя край/ не са ме никога напускали...“ (Стихотворението „Върви в зори едно момче“ от стихосбирката „Облачета на игрите“, 1982).

³ Всъщност в бр. 49 на Литературен фронт от 1964 г. Тончо Жечев публикува статията „Иво Андрич или краят на един призрак“, в която изразява впечатлението си от таланта на Андрич да превежда националната разказвателна традиция на интернационалния език на идеите, т.е. той вижда успеха на едно литературно произведение едновременно като национално самобитно и европейско. Той се позовава и на мисълта на Томас Ман за немския провинциализъм, чиято целомъдреност, вглъбеност и затвореност ражда музикалната и философска хармония. Тончо Жечев смята, че трябва да се разкрие нашата провинция, изобилстваща от интересни нрави, бит и оригинални характери.

⁴ Стихотворението „Сплин“ от 1962 г.

во, които идеологията пропагандира и толерира. Лирическият герой на Чернишев в най-голяма степен дава израз на юношеските пориви към далечни пътувания, откривателство и проява на смелост. На сушата той е „заклученик“:

Тука няма море. Тука няма вълни. Тук е суша.
Голямата суша. Голямата твърда земя.
В тишината ѝ бяла аз пиша и страдам...

„Сняг“ (1956) от Славчо Чернишев

Всъщност родното пространство може да се маркира и чрез „своето“ Черно море. Героят от „Лалета“ (1959) цял живот броди „по чуждите морета“, за да се върне накрая „спокойно да умре /във бащината стая / край Черното море“.

Склонността към приключения е черта, която притежава почти всеки лирически герой от поезията за юноши. Ето защо в творчеството на всички „юношески“ автори присъстват едни и същи герои, чийто образи могат да бъдат обвързани както с безспирния труд, така и с вкуса към риска – това са моряците и рибарите. Стихотворенията, посветени на тях, са най-много на брой, а разликата идва от начина, по който ги представя всеки един от авторите.

При Иван Давидков рибарите са превърнати в митологични фигури – те са онези човечеци, които във вечната си борба с водната стихия имат привилегията да се докосват както до небето, така и до отвъдния свят:

Рибарите отпуснаха веслата,
прибраха мрежите – и в тишината
затрепкаха златистите води,
затрепкаха и мигом потъмняха,
че в лодките препълнени блестяха
не уловени риби, а звезди.
„Морето беше тихо, странно бяло“
из „Съзвездието на светулките“ (1961) на Иван Давидков

След миг под небесата летни
ще легне тежкия таян.
Не риба –

Дунав бял ще светне
във черната рибарска длан.
„Дунавски рибари“

Из „Съзвездието на светулките“ (1961) на Иван Давидков)

Животът на рибарите от Иван-Рудниковите стихове е преплетане на беди и надежди, но в мрежите им винаги „дишат мечти и копнежи“ („Рибарските мрежи“). Лирическият герой от „На кея“ често ходи до морето да помечтае:

Земи незнайни ме зоват,
едно желание ме води:
да тръгна на далечен път
с презокеански параходи.

Да тръгна бодър в ранен час,
смел пътешественик да стана
и да се чува моят глас
от мостика на капитана.

„На кея“ из „Гора на славеите“ (1966) на Иван Рудников

Възхищението пред морето намира израз и в редица чисто пейзажни стихотворения като „Прегръдката на морето“, „Луна сред вълните“ и др.

За разлика от хармоничните и успокоени в битата си Иван-Давидкови рибари и мечтателите на Рудников, тези от поезията на Чернишев са „горестни“, „неутешими“, „срещат се със жълти тайфуни“. Неговите моряци-рибари като че ли са по-делнични, взрени са повече в живота на самия кораб, отколкото в представите за далечните непознати земи:

(...) Кораба издига
нетърпеливи котви. Духа норд.
На сол мирише палубата. Люспи
и сребърни, и морави блестят.

„Защо си тъжен?“ (1962) от Славчо Чернишев

Юношеската поезия заговаря и за чувството на тъга, самотност и стремежа към близост. В стихотворението на Иван Давидков „При хората“ одухотвореното море търси съприкосновение с рибарите в хижата, за да превъзмогне самотата си. В тази насока се вписват и стихотворенията на Христо Черняев. Някои от произведенията му са носталгични – формулират първите размисли на юношата за изтичащото време и отиващото си детство. Порастването и възмъжаването тук не е „заревото от усмивки“ и „бодро крачене

напред“, а „някаква неясна болка“, която бележи края на детските дни с „меката им ведрина“⁵.

Като цяло поезията за юноши⁶ на Христо Черняев се отличава с „чистота на чувството, с лирична мекота на пейзажите, с открояване на обикновената делнична красота“. (Константинова, Константинов 1996: 131) Стремещт на автора е да развие у подрастващите усета за красивото във всичките му проявления – както в природата, така и в човешките взаимоотношения. Пейзажните му стихове имат за цел да събудят детската любов към родната природа, но и да възпитат чувствителност и емоционална зрялост. Ето защо той не им спестява и горестите, и болките, които ги очакват.

---

⁵ Едва 80-те години обаче се появява поезия за юноши, която се занимава с темата за първите любовни изживявания. Вероятно сърдечните отношения, като дълбоко лични и индивидуални, няма как да се превърнат в актуално съдържание на лириката от предходните десетилетия, когато все още е твърде рано субективното възприемане на действителността да надделее над обективното ѝ отразяване. Одобрението на литературните критици безспорно са спечелили книгите на Димитър Светлин от 80-те години: „Облачета на игрите“ (1982), „Вече сърцето разбира“ (1983), „Винаги с приятели“ (1985) и „Ти гониш“ (1987). Тези стихове интериоризират света на юношата и залагат на вътрешният диалог:

Забрави ли ти мойта гоненица?
Аз друг по-хубав израз нямах.

...

Но щом не съдържах ме чувствата,
подгонях те необуздало,
за раменете пораздрусвах те,
разхубавена ли те хванех...

„Докосване“ из „Вече сърцето разбира“ (1983)

Социалната действителност е пренебрегната за сметка на „дълбаенето“ в душевността, търсенето на истината за света не в самия него, а вътре в себе си. Когато „сърцето расте“, в „магнит за душата“ се превръщат не шумните площи и възторжени слова, а потайните „наши места“ и думите, които „покоя развалят“. Още по-оригинални стихове по темата ще напише и Николай Милчев в „Пейзажи с Лолита (Лирика за пораснали деца)“ почти десетилетие след края на НРБ.

⁶ Книгите „Южнякът премина“ (1966), „Конче“ (1966), поемата „Пет-етажна история“ (1969), „Синя стряха“ (1973), „Топли гнезда“ (1978). Също като при Иван Давидков Черняев продължава да пише за юноши и през следващите десетилетия.

Стихове за юноши през втората половина на 50-те и първата на 60-те години създават и Никола Ланков („Росна китка“, 1959, „Пролетен звън“, 1963), Никола Фурнаджиев („Лагерна вечер“, 1959, „Родино свидна“, 1964), Младен Исаев („Крила“, 1964, „Приказна земя“, 1964, „Хайдушко кладенче“, 1968), Александър Муратов („Школска стряха“, 1961), Асен Босев („Кой с какво се слави“, 1960, „Чеда на свободата“, 1964 и др.), Елисавета Багряна („Орлякът излита“, 1960), Цветан Ангелов („Златни детски дни“, 1960, „Пътечки на радостта“, 1963, „Светлана“, 1965 и др.) и др.

Съвсем естествено възниква въпросът защо с „порастването“ на детската литература, с разцвета на творчеството, предназначено за юноши, поезията се обръща все повече към естетическото и загърбва донякъде нормативното писане. Ще напомним, че в края на 40-те и началото на 50-те нормата битува като ненарушим канон за художествено изобразяване в системата на комунистическата митология. Детската литература по това време „разказва“ митове, т.е. е върната към едно пред-литературно състояние. Неведнъж е посочвана по-голямата близост на детското естетическо съзнание с фолклорното и митологичното, отколкото с литературното (Янев 1979: 6). Ето защо можем да направим предположението, че творчеството за по-малките деца е по-адекватно на т.нар. култовски период, а юношеската поезия може да се появи при неговото преодоляване, когато се възвръща идеята за процесуалност. Както при децата юношеската възраст е етапът, през който започват да се формират литературно-историческите представи, така и литературата, излязла от „сакралното време“, от началния стадий на функция на идеологията, е готова да потърси по-пълноценна, „по-художествена“ реализация.

ЛИТЕРАТУРА

Давидков 1969: Давидков, И. Прозорец // *Мостове от облаци. Избрани стихотворения.* С., 1969. // **Davidkov 1969:** Davidkov, I. Prozorets // *Mostove ot oblatsi. Izbrani stihotvoreniya.* S., 1969.

Йорданов 1976: Йорданов, Ю. На широк фронт. // *Литературен фронт*, 1976, бр. 4. // **Yordanov 1976:** Yordanov, Yu. Na shirok front. // *Literaturen front*, br. 4, 1976.

Константинова, Константинов 1996: Константинова, Б., Константинов, Г. *Български писатели. Творци на литература за деца и юноши. Био-библиографски очерци*. Т. 2. С., 1996. // **Konstantinova, Konstantinov 1996:** Konstantinova, B., Konstantinov, G. *Balgarski pisатели. Tvortsi na literatura za detsa i yunoshi. Bio-bibliografski ochertsii*. Т. 2. С., 1996.

Стефанов 2012: Стефанов, П. *Българска детска литература XX век*. В. Търново, 2012. // **Stefanov 2012:** Stefanov, P. *Balgarska detska literatura XX vek*. V. Tarnovo, 2012.

Янев 1979: Янев, С. *Българска детско-юношеска проза*. С., 1979. // **Yanev 1979:** Yanev, S. *Balgarska detsko-yunoheska proza*. S., 1979.

Янков 1985: Янков, Н. *Детето и книгата*. С., 1985. // **Yankov 1985:** Yankov, N. *Deteto i knigata*. S., 1985.